

TÜRK-AB ORTAKLIK HUKUKU ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DEKİ AB VATANDAŞLARININ ÇALIŞMA VE İKAMET HAKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd.Doç.Dr. BÜLENT ÇİÇEKLİ*

Uluslararası göç açısından Türkiye uzun yıllar bir menşei yani göç veren bir ülke konumuna sahip olmuş ve bugün hala bu konumunu sürdürmektedir.¹ Bununla birlikte, uluslararası göç açısından, Türkiye bugün artık hem göç kabul eden hem de transit bir ülke konumuna gelmiş bulunmaktadır. Özellikle, Doğudan Batıya göç olgusu içerisinde Türkiye bir geçiş bölgesi olarak artan oranda bir öneme sahip olmaya başlamıştır.²

Ancak Türkiye'yi hedef alan nüfus hareketleri sadece yukarıda kısaca

* Polis Akademisi Devletler Özel Hukuku Öğretim Üyesi.

¹ Bunun içindir ki özellikle Avrupa ülkeleri Türkiye'den kaynaklanan göç hareketlerini kendi ülkeleri için bir tehdit olarak algılamışlar ve 1980'li yılların başından itibaren Türkiye'yi vize alması zorunlu ülkeler kategorisinde değerlendirmişler ve bugün hâlâ bu politikalarını gerek ulusal düzeyde gerekse AB göç politikaları bağlamında devam ettirmektedirler. Alman, Hollanda ve İngiliz yabancılar ve göç hukuklarının Türk vatandaşlarına gösterdikleri hukuki reaksiyonlar ve bu reaksiyonların arkasında yatan sebepler konusunda yapılan sosyo-legal bir çalışma için bkz. Bülent ÇİÇEKLİ (1998) *The Legal Position of Turkish Immigrants in the European Union*, Ankara: Karmap: 325-354.

² Uluslararası Göç Örgütü tarafından 1996 yılında yayınlanan bir araştırma buna ilişkin verilerin detaylarını sunarak Türkiye'nin hem hedef hem de geçiş (transit) ülkesi olması konumuna işaret etmektedir. Ayrıntılar için bkz. International Organisation for Migration (IOM) (1996) *Transit Migration in Turkey*, Migration Information Programme, Budapest, Hungary.

ca izah edilen klasik göç kaynaklarından ibaret değildir. Bunlara ilaveten, uluslararası hareketliliğin artışına paralel olarak ve ülkede takip edilen ekonomik politikaların neticesinde sınırlı da olsa tersine yani Batıdan Doğuya doğru cereyan eden bir göç olgusuna rastlanmaktadır. Bu tür göç hareketlerine sebep olan başlıca politikalar arasında yabancı sermayeyi teşvik ve turizmi geliştirme politikaları yer almaktadır.³

Yukarıda zikredilen gelişmelerin neticesi olarak, ülkemizde evvelki yıllara kıyasla artan oranda bir yabancı nüfus varlığı gözlemlenmektedir. Bu yabancıların ehemmiyetli bir kısmı Avrupa Birliği menşei kişilerden oluşmakta bunların bir kısmı da Türklerle evlilikler yapmak suretiyle Türkiye ile olan irtibatlarını daha da sağlamlaştırmaktadırlar. Bu durumda bulunan yabancılar Türkiye’de sahip oldukları haklar ve kendilerine uygulanan yabancılar rejimi ile ilgili taleplerde bulunmakta ve daha liberal kuralların kendilerine uygulanması yönünde isteklerini değişik platformlarda dile getirmektedirler.⁴

Türkiye’de bulunan Avrupa Birliği vatandaşları açısından konuya baktığımızda, Türk yabancılar hukuku kurallarının bunlara uygulanması sırasında, Türkiye ile AB arasında Ankara Antlaşması çerçevesinde imzalanan ve bizim Ortaklık Hukuku olarak nitelendirdiğimiz belgelerin dikkate alınması gerektiği gözükmektedir. Netice olarak, Türk yabancılar rejimi açısından AB vatandaşlarına özel statüleri gereğince daha müsait kuralların uygulanması gereği ortaya çıkmakla

³ Türkiye’ye yönelik göç hareketlerine doğrudan etki eden bu tür politikalar dışında, kendiliğinden gelişen zincirleme göç hareketleri de Türkiye’deki yabancı nüfusun artışında tesirli olmuştur. Özellikle Batı Avrupa’da kendini hissettiren Türk nüfusunun buldukları ülkelerde kurdukları sosyal, kültürel, ekonomik vb. ilişkileri neticesinde, bu ülke vatandaşları için Türkiye’ye gelmek, bir Türk vatandaşı ile evlenerek veya başka şekillerde Türkiye’ye yerleşmek yaygınlaşan bir yaşam tercihi olmaya başlamıştır.

⁴ Örneğin Türkiye ile Almanya arasında 6 Ekim 1998 tarihinde Bonn’da yapılan görüşmelerde Almanya tarafı oturma ve çalışma izinleri ve çalışma alanındaki sınırlamalar ve ilgili diğer konularda Türkiye’de yaşayan Almanlara uygulanan rejim ile Almanya’daki Türklere uygulanan rejimin mukayeseleli bir tablosunu sunarak kendi vatandaşlarının durumlarının iyileştirilmesini talep etmişlerdir, bkz. Dışişleri Bakanlığı Yurtdışında Yaşayan Türkler Genel Müdür Yardımcılığı’nın 17.11.1998 tarih ve YTG Y-307.500-2473-17549 sayılı “yabancılar rejimi” konulu yazısı ve ekleri.

birlikte bahse konu bu daha liberal yabancılar rejiminin tespit ve irdelenmesi gerekmektedir.

1. AB Vatandaşlarının Türkiye-AB Ortaklık Hukukundan Doğan Özel Durumu

Türkiye ile AET arasında imzalanan Ankara Antlaşması, Katma Protokol ve Ortaklık Konseyi Kararları sağladığı hakları prensipte karşılıklılık esasına göre tanımıştır.⁵ Dolayısıyla Ortaklık Hukuku Belgeleri olarak adlandıracağımız bu metinler karşılıklılık esasına göre haklar ve avantajlar doğurmaktadır.

Ancak Avrupa'ya göç olgusu içinde Türk göçü çok önemli bir yere sahip olduğundan, AB'den Türkiye'ye göç olgusuna literatürde gerekli ehemmiyet verilmemiştir. Böyle olunca da, bahse konu belgeler hep tek taraflı haklar tanıyormuş gibi incelenmiş ve Türkiye'de oturan AB vatandaşlarının bu belgelerden doğan bir takım haklar ve kolaylıklar elde edeceği konusu ihmal edilmiştir.⁶ Diğer bir ifadeyle Ortaklık Hu-

⁵ Ankara Ortaklık Antlaşması 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmış Topluluk adına Konsey tarafından 23 Aralık 1963 tarihinde 64/732/EEC sayılı Kararla onaylanmıştır, bkz. OJ 1973 C 113 sh. 1, ayrıca bkz R.G. 17.11.1964, 11858; Katma Protokol Brüksel'de 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanmış Topluluk adına Konsey tarafından 19 Aralık 1972 tarihinde (EEC) 2760/72 sayılı Konsey Yönetmeliği ile onaylanmıştır (OJ 1973 C 113, sh. 17), ayrıca bkz. R.G. 29.8.1972, 14406; Ankara Anlaşması'nın 12. maddesinin uygulanması hakkında 20 Aralık 1976 tarih ve 2/76 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı; Ortaklığın geliştirilmesi hakkında 19 Eylül 1980 tarih ve 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı; Avrupa Topluluğu Üye Devletler sosyal güvenlik planlarının Türk işçileri ve onların ailelerine uygulanmasına ilişkin 19 Eylül 1980 tarih ve 3/80 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı; Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve Ortaklık Konseyi Kararlarının İngilizce metinleri için bkz. ÇİÇEKLİ (dn. 1), 325-354; Türkçe metinler için bkz. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (1996) *Türkiye-Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği İlişkilerini İçeren Sosyal Alanda Temel Metinler*, Ankara, Yayın No. 68.

⁶ Ortaklık Hukuku olarak nitelendirilen Ankara Ortaklık Antlaşması, Katma Protokol ve Ortaklık Konseyi Kararları çerçevesinde Avrupa Birliğindeki Türk vatandaşlarının sahip olduğu haklar konusunda bkz. ÇİÇEKLİ (dn. 1); Arif KÖKTAŞ, *Avrupa Birliğinde İşçilerin Serbest Dolaşım Hakkı ve Türk Vatandaşlarının Durumu*, 1999; Ankara: Nobel Yayın Dağıtım; Şengül BERKSU *Avrupa Birliğinde Yaşayan Türk İşçilere ve Ailelerine Ortaklık*

kuku belgeleri sadece Avrupa Birliğindeki Türkler için değil, aynı zamanda Türkiye'deki AB vatandaşları için de haklar ve kolaylıklar temin etmektedir.⁷

1.1. Ankara Antlaşması ve Katma Protokolün AB vatandaşları için sağladığı haklar

Gerek Ankara Antlaşması gerekse Katma Protokolün maddeleri genel olarak değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak Topluluğa üye olmaya aday bir ülkenin üyelik şartlarına ulaşmasını temin etmek üzere alınması gereken bir takım tedbirlerin ne olduğundan bahsedilmektedir. Bununla birlikte, ilgili belgelerin özellikle serbest dolaşıma ilişkin maddeleri incelendiğinde serbest dolaşımı temin edici düzenlemelerin karşılıklı haklar doğuracak ve yükümlülükler getirecek şekilde kaleme alındığı görülecektir.

Ankara Ortaklık Antlaşmasınının 12, 13 ve 14. Maddelerine bakıldığında bu husus açıkça görülmektedir. Örneğin, 12. Maddeye göre,

"Âkit Taraflar, kendi aralarında işçilerin serbest dolaşımını aşamalı olarak gerçekleştirmek için Topluluğu kuran Antlaşmanın 48, 49 ve 50 nci maddelerini rehber alma konusunda mutabıktırlar".

Benzeri yükümlülükler âkit taraflar arasında yerleşme serbestliğini sağlamak (13. Madde) ve hizmetlerin serbest dolaşımını (14. Madde) sağlamak amacıyla karşılıklı olarak kabul edilmiştir.

Her ne kadar bahse konu 12, 13 ve 14. Maddelerin lafızları dikkate alındığında âkit taraflar ülkelerinde doğrudan uygulanabilme kabili-

Mevzuatıyla Tanınan Haklar ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararları, Ankara, 1999, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü).

⁷ Bu belgelerin uluslararası sözleşmeler olarak iç hukuk düzenlemeleri karşısındaki durumu ve Türk hukuku açısından bağlayıcılığı ve doğrudan etkiye sahip olup olmadığı konuları tartışılması gerekli hususlar olmakla birlikte, bu hususların değerlendirilmesini hazırlamakta olduğumuz ayrı bir çalışmaya havale ederek geçiyoruz. Uluslararası sözleşmelerin Türk hukukundaki yeri ve önemi konusunda genel olarak bkz. Hüseyin PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 1999, Ankara: Turhan Yayınevi.

yetine sahip gözükmeler de, bu maddelerin ileride gerek Türk vatandaşlarının Avrupa Birliğinde, gerekse de AB vatandaşlarının Türkiye'de serbest dolaşımını öngördüğü kesindir.

İlgili maddelerde geçen rehber alma veya esinlenme tabirlerinden neyin anlaşılması gerektiği net olmamakla birlikte, ATAD vermiş olduğu kararlarda,⁸ bundan AB'deki serbest dolaşıma benzer sonuçların doğacağını kabul etmiştir. Ancak Türk hukuku açısından bu rehber almanın (esinlenmenin) ne manaya geleceği konusu belirsizliğini sürdürmektedir. ATAD'ın konuya ilişkin dava hukukunun kendi yargı yetkisinde olmayan Türkiye'de ve Türk hukuku açısından aynen geçerli olduğunu söylemek mümkün olmadığı gibi bunların Türk yabancılar hukuku açısından hiç dikkate alınmaması gerektiğini söylemek de mümkün değildir.

Katma Protokolün 36 ve 41. Maddeleri de, benzer şekilde serbest dolaşım konusunu düzenlerken karşılıklılık esasını dikkate alarak düzenleme yapmıştır. Katma Protokolün 36. Maddesine göre:

“Türkiye ile Topluluk üyesi Devletler arasında işçilerin serbest dolaşımı, Ortaklık Antlaşmasının 12. maddesinde yer alan prensipler gereğince, Antlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra on ikinci ila yirmi ikinci yılın sonu arasında aşamalı olarak gerçekleştirilecektir.

Ortaklık Konseyi bu amaca ulaşmak üzere gerekli kurallar konusunda karar verecektir”.

Bu maddeler Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından 1986 yılında yapılan değerlendirmede şu şekilde yorumlanmıştır:⁹

⁸ Örneğin, ATAD Türk vatandaşlarının serbest dolaşımı ile ilgili vermiş olduğu bir kararda (*Eroğlu Kararı*), Ankara Antlaşmasında zikredilen işçi kavramının Topluluk hukukundaki işçi kavramından (48. Madde anlamında) farklı bir şekilde yorumlanamayacağını hüküm altına almaktadır, bkz. *Hayriye Eroğlu v. Land-Baden-Württemberg* (C-355/93) [1994] ECR I-5113. ATAD'ın Türk göçmenlerinin serbest dolaşımına ilişkin vermiş olduğu kararlar hakkında bkz. Bülent ÇİÇEKLİ, “The rights of Turkish migrants in Europe under international law and EU law, *International Migration Review*, Cilt. 33, Sayı. 2, Yaz 1999, sh: 300-353; Arif KÖKTAŞ (dn. 6), ve Şengül BERKSU (dn. 6).

⁹ Bkz. Commission of the European Communities (CEC) (1986) *Commission*

Serbest dolaşım aşamalı olarak 1 Aralık 1976 (12. yıl) ve 30 Kasım 1986 (22. yıl) arasında gerçekleştirilecektir. Diğer bir deyişle, Ankara Anlaşması'nın 12. maddesi 1 Aralık 1986 tarihinden itibaren tam olarak uygulanacaktır. Ancak, Ortaklık Anlaşmasının bir parçası olarak işçilerin serbest dolaşımı kavramının gerçekten ne olduğu hala tanımlanmak durumundadır (Taraflar Roma Antlaşması'nın 48, 49 ve 50. maddelerini kendilerine rehber olarak alacaklar). Serbest dolaşımın yürürlüğe konması hususunda kurallar koyacak olan Ortaklık Konseyi olduğu için, bu durum kesinlikle kendiliğinden olacak (*self-executing*) bir süreç değildir.

Bilindiği üzere Türkiye ile AB arasında işçilerin serbest dolaşımı henüz hayata geçirilmiş bir husus değildir. Türkiye serbest dolaşım konusunu Ankara Antlaşmasının bir parçası olarak takip etmemiş tam üyelik başvurusunun bir parçası olarak değerlendirmemiştir.¹⁰ AB üyesi ülkeler açısından ise Türk işçilerinin Topluluk içinde sınırsız serbest dolaşımı şu aşamada arzu edilen bir sonuç değildir.

Karşılıklı bu ilişkiler çerçevesinde Türk tarafının resen tek taraflı olarak AB vatandaşlarının sınırsız bir şekilde Türkiye'de serbest dolaşımını kabul etmesi ve buna yönelik iç hukukunda düzenleme yapması da ihtimal dışıdır. Her ihtimal de tam üyelik öncesi sınırsız serbest dolaşım arzu edilecek bir sonuç olursa, konunun oy birliği ile karar alacak olan Ortaklık Konseyi¹¹ tarafından karara bağlanması gerekmektedir (Katma Protokol, m. 36).

Katma Protokolün 41. Maddesinin 1. Bendinde, akit tarafların kendi aralarında yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest bir şekilde sağlanması konusunda yeni kısıtlamalar koymaktan kaçınacakları hüküm altına alınmaktadır. Uluslararası literatürde *standstill clause* (koru-

Communication to the Council on the implementation of Article 12 of the Ankara Agreement relating to the free movement of workers, SEC (86) 331 final, 6 Mart 1986.

¹⁰ Centre for Turkish Studies (CFTS) (1993) *Migration Movements from Turkey to the European Community*, prepared by Centre for Turkish Studies for the Commission of the EC, Working Paper No. 12, Brüksel, sh. 85.

¹¹ Ankara Ortaklık Antlaşmasının 6. Maddesi gereğince toplanması öngörülen Ortaklık Konseyinin, görev ve yetkileri ile çalışma prosedürüne ilişkin konular aynı Antlaşmanın 22-27. Maddeleri arasında düzenlenmiştir.

ma klozu) olarak nitelendirilen bu hüküm gereğince Katma Protokolün yürürlüğe girdiği tarihten itibaren hem AB ülkeleri hem de Türkiye kendi aralarında gerek yerleşme hakkı gerekse de hizmetlerin serbest bir şekilde sağlanması konusunda kısıtlama koyamayacaklardır. Bunun bir neticesi olarak, eğer bu türlü kısıtlamalar getirilmiş olsa bile bunlar gerek AB'deki Türklere gerekse de Türkiye'deki AB vatandaşlarına uygulanmayacaktır.

Türk yabancılar hukuku açısından konuya baktığımızda Katma Protokolün yürürlüğe girdiği tarih olan 29.08.1972 tarihinden bu tarafa AB vatandaşlarına yukarıda bahsedilen konularda kısıtlama konulamayacaktır. Yine aynı şekilde eğer kısıtlama getirilmiş olsa bile bunlar Türkiye'deki AB vatandaşları açısından uygulanmayacaktır. Bu madde AB'ye yeni üye olan ülkeleri de içine alacak şekilde yorumlanmak zorundadır. Çünkü 41. Maddede Topluluk üyesi ülkelere bahsedilmektedir.

Serbest dolaşım konusunu düzenleyen yukarıdaki madde metinleri açıkça göstermektedir ki ilgili maddelerde sağlanan kolaylıklardan Türkiye'deki AB vatandaşları ve onların aile fertleri de istifade edecektir. Elbette yukarıda bahsedilen maddelerden bazılarının Türk hukuku açısından doğrudan etkiye sahip olmayacağını söylemek mümkündür. Böyle olunca da özellikle sınırsız bir serbest dolaşım hakkına ilişkin olarak, AB üyesi ülkelerin Türk vatandaşları açısından bu imkanı vermemeleri karşısında Türkiye tarafından sınırsız serbest dolaşımın AB vatandaşları için sağlanmasını beklemek anlamsız olacaktır.

Ancak Katma Protokolün 41. Maddesinin 1. Fıkrası doğrudan uygulanabilme potansiyeline sahip gözükmektedir.¹² Katma Protokolün Türkiye açısından yürürlüğe girdiği tarihten bu tarafa Türk yabancılar rejiminde ne gibi kısıtlamalara gidildiğini bu çalışmanın kapsamı içinde tespit etmek ve ne tür hukuki sorunların doğabileceğini önceden kestirmek zor gözükmektedir. Ancak, şu söylenebilir ki Protokolün yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılan değişikliklerle sahip ol-

¹² Katma Protokolün 41. Maddesinin Topluluk hukuku açısından doğrudan etkiye sahip olduğu hususunda ATAD tarafından verilen bir karar için bkz. *The Queen, ex parte: Abdul Nasir Savaş v. Secretary of State for the Home Department* (C-37/98), Karar tarihi: 11 Mayıs 2000.

dukları haklarda kısıtlama getirilen AB vatandaşları kendileri açısından lehe olan önceki kuralların uygulanmasını talep edebilirler.

1.2. 1/80 sayılı Kararın Türkiye'deki AB vatandaşları için sağladığı haklar

Ortaklık hukuku belgelerinin hem AB'deki Türkler hem de Türkiye'deki AB vatandaşları için karşılıklı haklar doğurması hususu, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında daha net bir şekilde ortaya konmuştur. 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararınının 11. Maddesi konuya ilişkin en temel normu ifade etmektedir. Buna göre,

“Türkiye'deki işgücü piyasasına yasal olarak dahil olmuş bulunan Topluluk üyesi ülke vatandaşları ve onlarla birlikte oturan aile fertleri de, ilgili maddelerde yazılı şartları yerine getirmek kaydıyla, bu ülkede madde 6, 7, 9 ve 10 daki hak ve avantajlardan yararlanacaklardır.”

11. madde 6, 7, 9 ve 10. Maddelerde sağlanan imkanlardan Türkiye'de oturan AB vatandaşlarınının da istifade edeceğini belirttiğine göre öncelikle bu somut hakların neler olduğuna kısaca bakmakta fayda vardır. Bu maddelerin metinlerine sıkça atıfta bulunulacağından dolayı, kolaylık sağlama açısından ilgili maddelerin metinleri aşağıda verilmektedir:

1/80 sayılı Kararın 6. Maddesi ağırlıklı olarak işçilerin çalışma izinlerini ve bunların belirli şartlar altında uzatılması konusunu düzenlemektedir.

Madde 6

"1. Aile bireylerinin serbestçe işe girişleri hakkındaki 7. madde hükümleri saklı kalmak kaydıyla, bir üye ülkenin düzenli işgücü piyasasına girmiş Türk işçisi bu üye ülkede,

- yasal olarak bir yıl çalıştıktan sonra, işinin devam etmesi koşuluyla, aynı işveren yanında çalışma iznini yenileme hakkına,

- yasal olarak üç yıl çalıştıktan sonra -Topluluk üyesi ülke işçilerinin öncelik hakları saklı kalmak kaydıyla- aynı meslekte kendisinin seçeceği bir işveren yanında normal şartlarda arz

edilmiş ve o ülkenin iş bulma bürolarına kayıtlı başka bir işe başvurma hakkına,

- dört yıl yasal çalışmadan sonra kendisinin seçeceği ücretli herhangi bir işe serbestçe girme hakkına,

sahip olacaktır.

2. Yıllık izinler veya analık yahut bir iş kazası veya kısa süreli hastalıklar sebebiyle işe gelinemeyen günler yasal çalışma süresine dahil edilecektir. Yetkili makamlarca usulüne uygun olarak belgelenen ve elde olmayan nedenlerle vuku bulan işsizlik süreleri ile uzun süreli hastalık sebebiyle meydana gelen devamsızlıklar yasal çalışma süresine dahil edilmemekle beraber, eski çalışma sürelerinin bir sonucu olarak kazanılmış olan hakları da etkilemeyecektir.

3. 1. ve 2. Paragrafın uygulanması için gerekli kurallar ulusal mevzuat tarafından tespit olunacaktır.”

1/80 Sayılı Kararın 7. maddesi Türk işçilerinin aile fertlerinin durumuyla ilgili genel kuralları düzenlemekte ve aile fertlerinin ikamet haklarını ve buna bağlı olarak da çalışma hakları konusunu ele almaktadır.

Madde 7

"Bir üye ülkenin düzenli iş piyasasına girmiş bir Türk işçisinin onunla birlikte oturmaya hak kazanmış aile bireyleri,

- Topluluğa üye ülke işçilerinin öncelik hakları saklı kalmak kaydıyla ve o ülkede en az üç yıldan beri yasal olarak oturmakta olmaları koşuluyla her türlü işe başvurma hakkına,

- en az beş yıldan beri o ülkede yasal olarak oturmakta olmaları koşuluyla, kendilerinin seçeceği ücret veya maaşlı her türlü işe serbestçe girme hakkına,

sahiptir.

Buldukları ülkede bir mesleki eğitimi tamamlamış olan ve anne-babasından birisi en az üç yıldan beri o ülkede yasal olarak çalışan Türk işçi çocukları, ülkede kalış süresine bakılmaksızın her türlü işe başvurabilirler.”

9. madde ise göçmen işçi çocuklarının buldukları ülkenin eğitim haklarından o ülkenin kendi vatandaşlarının sahip olduğu aynı şartlarla yararlanmasını öngörmektedir.

Madde 9

“Topluluk üyesi bir ülkede, yasal olarak bulunan ya da çalışmakta olan ana ve babaları ile birlikte yasal olarak oturmakta olan Türk çocukları, bu üye ülkede, genel eğitim, çıraklık ve mesleki eğitim sınıflarına (kurslara, o üye ülkenin kendi vatandaşı olan çocuklardan istenilecek olan aynı giriş formasyon nitelikleri istenilerek kabul oluncaklardır. Türk çocukları da, bu üye ülkede, bu alanda milli mevzuatla sağlanan avantajlardan yararlanabileceklerdir.”

10. Madde ise ücretler ve sair çalışma şartları açısından üye devlet vatandaşları ile Türk vatandaşları arasında ayrımcılık yapılmasını yasaklamaktadır.

Madde 10

“1. Topluluk üye ülkeleri, ücret ödemeleri ve sair çalışma şartları bakımından, bu ülkelerin işgücü piyasasına yasal olarak dahil olmuş bulunan Türk işçileri ile Topluluk üyesi ülkeler vatandaşları işçiler arasında herhangi bir ayırım gözetmeyeceklerdir.

2. 6 ve 7 nci maddelerin uygulaması saklı kalmak kaydı ile paragraf (1) deki Türk işçileri ile bunların aile bireyleri, iş ararken İş ve İşçi Bulma bürolarının hizmetlerinden, Topluluk üyesi ülkelerin vatandaşı işçilerle eşit olarak yararlandırılacaklardır.”

11. Madde gereğince yukarıda metinleri verilen hükümler Türkiye’deki AB vatandaşları için de uygulanması gereken maddeler olmaktadır.

Buna ilaveten, 2/76 sayılı Kararın 7. ve 1/80 sayılı Kararın 13. Maddesinin Türkiye’deki AB vatandaşı işçi ve aile fertleri için sağladığı korumadan (*standstill clause*) bahsetmekte fayda vardır.¹³ 2/76 sayılı Kararın 7. Maddesine göre:

¹³ Bu maddelerin AB hukukunda doğrudan etkiye sahip olduğu kabul edilmiştir, örneğin bkz. *Sevince* Kararı, S.Z. *Sevince v. Staatssecretaris Van Justitie* (C-192/89) [1990] ECR I-3461, paragraf 26.

"Topluluk üye ülkeleri ve Türkiye, bu ülkelerde yasal olarak oturan ve çalışan işçilerin işe giriş şartları konusunda yeni kısıtlamalar getiremezler."

1/80 sayılı Kararın 13. Maddesi sağlanan bu korumayı ilgili üye devletlerde yasal olarak oturan ve çalışan işçilerin aile fertlerini de kapsayacak şekilde genişletmektedir. Yukarıda Katma Protokolün ilgili maddesinde belirtildiği üzere, söz konusu bu koruma klozları (*standstill clauses*), Türkiye'deki AB vatandaşları içinde koruma sağlama potansiyeline sahip bulunmaktadır.

Bu yüzden, yukarıda bahse konu maddelerin Türk yabancılar hukuku açısından nasıl yorumlanması gerekeceği konusunu incelemekte büyük yarar vardır. Özellikle de yukarıdaki maddelerde sağlanan hak ve kolaylıkların, Türk yabancılar hukukunun çalışma ve ikamet hakkını düzenleyen kurallarına etkilerini irdelemek gerekmektedir.

2. Ortaklık Hukuku Işığında Türkiye'deki AB Vatandaşları İçin Çalışma Ve İkamet Mevzuatının Uygulanması

2.1. Türk Yabancılar Hukuku Açısından Özel Statüdeki Yabancılar

Türk yabancılar hukuku literatüründe yabancılar hukuku kuralları yapılan bir ayırıma göre I. genel yabancılar hukuku kuralları, II. özel yabancılar hukuku kuralları, III. özel statüdeki yabancılara uygulanan kurallar olmak üzere üçe ayrılmaktadır.¹⁴ Özel statüdeki yabancılar çeşitli sebeplerden daha elverişli bir durumda bulunmakta ve bunlar açısından kendi statülerine ilişkin kurallar özel kanun niteliğinde değerlendirildiğinden öncelikle uygulanmaktadır.

Tekinalp özel statü sahibi bu yabancıları beş grupta toplamıştır.¹⁵ Bunlar 1) ülke dışı kişiler 2) Nato mensupları 3) mülteciler 4) vatan-sızlar 5) üye devletler açısından AT vatandaşları olarak ifade edilmiştir. Ancak Türk yabancılar hukuku açısından özel statüdeki yabancılar arasına Türkiye'de bulunan AB vatandaşlarının da katılması gerekmektedir.

¹⁴ Bkz. Gülören TEKİNALP, *Türk Yabancılar Hukuku*, (beşinci bası) İstanbul, 1996, sh. 26.

¹⁵ Bkz. TEKİNALP (dn. 14), sh. 27.

Yine Türk yabancılar hukukunun kaynakları konusuna bir göz attığımızda, bu kaynaklar arasında uluslararası hukuk kaynaklarının önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.¹⁶ Yabancılar hukukunun uluslararası hukuktan doğan en önemli kaynağı ise sözleşmelerdir. Devletler taraf oldukları gerek iki gerekse çok taraflı sözleşmelerle akit devlet vatandaşlarına karşılıklı olarak çeşitli haklar tanımaktadırlar. Yukarıda bahsettiğimiz özel statüdeki yabancılar hukuku kuralları büyük çapta yapılan bu tür iki veya çok taraflı sözleşmelerden kaynaklanmaktadır.

Özet olarak ifade etmek gerekirse, Türkiye’de bulunan AB vatandaşları, Türk yabancılar hukuku açısından özel statüdeki yabancılar olarak değerlendirilmelidir. Bunun sonucu olarak, özel statüdeki bu AB vatandaşlarına Türk yabancılar hukuku kuralları uygulanırken genel ve özel yabancılar hukuku kuralları ile birlikte bunların özel statülerinin getirdiği imkan ve kolaylıklar da dikkate alınmak zorundadır.

2.2. AB Vatandaşı Göçmen İşçilerin Türkiye’de Çalışma ve İkamet Hakları

Türk yabancılar hukukunun çalışma hakkını düzenleyen hükümlerinin burada ayrıntılı bir şekilde ele alınması ve irdelenmesi mevcut çalışmanın kapsamı içerisinde mümkün değildir.¹⁷ Burada sadece AB vatandaşlarının Ortaklık Hukukunun kendileri için tanıdığı haklardan Türkiye’de nasıl istifade edecekleri konusu üzerinde duracağız. Dolayısıyla, Türk yabancılar hukukunun çalışma hakkına ilişkin getirmiş olduğu her bir ayrıntı üzerinde duracak değiliz.

Her şeyden önce şu husus vurgulanmalıdır ki Türkiye Avrupa Birliği’ne tam üye olmadığı müddetçe Türkiye ile AB arasında kişilerin serbest dolaşımının yürürlük kazanması mevcut şartlar altında mümkün gözükmemektedir. Zaten tam üyelik söz konusu olması durumunda bu makaleyi bu şekilde yazmanın da bir gereği kalmayacaktır. Tam üyelik durumunda artık Türkiye’de AB’nin bir parçası olacağından konuyu Ortak Pazar içinde serbest dolaşım kapsamında değerlendirmek gerekecektir.

¹⁶ Bkz. Aysel ÇELİKEL (1993) *Yabancılar Hukuku*, (6. Baskı) İstanbul: Beta, sh. 52-54.

¹⁷ Ayrıntılar için bkz. TEKİNALP (dn. 14), ve ÇELİKEL (dn. 16).

Mevcut şartlar içinde Türk yabancılar hukuku açısından gerek ülkeye giriş gerekse de Türk işgücü piyasasına giriş ulusal kurallar tarafından düzenlenmektedir. Bu husus AB vatandaşları için de geçerli olan bir konudur. AB vatandaşlarını diğer yabancılardan farklı kılan husus bunların Ortaklık Hukuku belgelerinden kaynaklanan bazı sınırlı hak ve kolaylıklardan istifade edebilmesidir.

Böyle olunca da Türkiye'de çalışmak ve ikamet etmek isteyen bir AB vatandaşı ilk aşamada genel ve özel yabancılar hukuku kurallarının muhatabı olacaktır. Bunun neticesinde, çalışma ve ikamet izni alma konusunda yabancılar hukukunun genel prensip ve kuralları çerçevesinde hareket edilmesi gerekecektir. Örneğin, Türkiye'ye giriş yapan AB vatandaşının 2007 sayılı Kanunla¹⁸ Türkiye'de Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetlerden birisini icra etmesi ve kendisine buna ilişkin olarak çalışma ve ikamet izni verilmesi mümkün değildir.

Ancak, AB vatandaşı olan bu kişi, örneğin Turizmi Teşvik Kanunu veya Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çerçevesinde kurulan bir işletmede çalıştırılacak bir kişi ise bu takdirde bu kişilere 2007 sayılı kanunun koyduğu yasak ve sınırlamalar uygulanmayacaktır.¹⁹

2007 sayılı Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanununun 1. Maddesine göre, Türk vatandaşı olmayanlar tarafından yapılması yasak olan sanat ve hizmetler şunlardır:²⁰

¹⁸ 2007 sayılı Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun, 11.06.1932, R.G. 16.06.1932 – 2126.

¹⁹ Gerek 2007 sayılı Kanuna, gerekse yabancıların çalışma haklarına yasaklamalar getiren diğer kanunlara istisnalar getiren düzenlemeler için bkz. Türk Soylu Yabancıların Türkiye'de Meslek ve Sanatlarını Serbestçe Yapabilmelerine, Kamu, Özel Kuruluş veya İşyerlerinde Çalıştırılabilmelerine İlişkin Kanun; Turizmi Teşvik Kanunu, Petrol Kanunu, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu.

²⁰ Bu Kanunda sayılanlardan başka daha pek çok meslek, çeşitli kanunlarla yabancılara yasaklanmıştır. Örnek olarak bkz. Türkiye Sahillerinde Nakliyatı Bahriye ve Limanlarla Karasuları Dahilinde İcrayı Sanat ve Ticaret Hakkında Kanun, m.1, 2, 3; Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, m. 1, 30, 47, 63; Veteriner Hekimliği Mesleğinin İcrasına, Veteriner Hekimliği Birliğinin ve Odalarının Teşekkül Tarzına ve Göreceği İşle-

“A- Ayak satıcılığı, çalgıcılık, fotoğrafçılık, berberlik, müretteplik, sim-sarlık, elbise, kasket ve kundura imalciliği, borsalarda mübayaacılık, devlet inhisarına tabi maddelerin satıcılığı, seyyahlara tercümanlık ve rehberlik, inşaat, demir ve ahşap sanayii işçilikleri, umumi nakliye vesaiti ile su ve tenvir, teshin ve muhabere işlerinde daimi ve muvakkat işçilik, tahmil ve tahliye işleri, şoförlük ve muavinliği, alelunun amelelik, her türlü müesseselerle ticarethane, apartman, han, otel ve şirketlerde bekçilik, kapıcılık; odabaşılık, otel, han, hamam, kahvehane, gazino ve dansing ve barlarda kadın ve erkek hizmetçilik (garson ve servant), bar oyuncu ve şarkıcılığı,

B- Baytarlık ve kimyagerlik.”

1/80 sayılı Kararın 6. Maddesinin, 1. Paragrafının, 3. Cümlesi (Kararın 11. Maddesinin yaptığı atıf gereğince), bir AB vatandaşının Türkiye’de dört yıl yasal olarak çalıştıktan sonra kendisinin seçeceği ücret veya maaşlı her türlü işe serbestçe girme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Böyle olunca da, AB vatandaşları, ister Turizmi Teşvik Kanunu ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu gibi yabancıların çalışma hakları konusunda daha liberal kurallara sahip mevzuat gereğince, isterse genel yabancılar mevzuatı çerçevesinde yasal olarak Türkiye’de dört yıl çalıştıktan sonra, seçecekleri herhangi bir işkolunda serbest bir şekilde çalışma haklarına sahip olacaklardır.

Hatta, 1/80 sayılı Kararın 6. Madde, 1. Paragraf, 1. Cümle mucibince, bir AB vatandaşının “yasal olarak bir yıl çalıştıktan sonra, işinin devam etmesi koşuluyla, aynı işveren yanında çalışma iznini yenileme hakkına” sahip olmasından hareketle, bu AB vatandaşının yasal olarak bir yıl çalıştıktan sonra, bu işverenin başka bir işyerinde çalışabilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu işyerinin 2007 sayılı Kanununun kapsamına giren bir iş yeri olmasının sonucu değiştirmemesi gerekir.

6. maddedeki şartları yerine getirmiş AB vatandaşlarından işin niteliğinin gerektirdiği diploma, ustalık belgesi vs. şartlar dışında herhangi bir şartın aranmaması gerekir. Bu kapsama giren AB vatandaşlarından tabiidir ki ikamet izni almaları veya alınmış olan izinleri

re Dair Kanun, m. 2; Eczacılık ve Eczaneler Hakkında Kanun, m. 2; Gözlükçülük Hakkında Kanun, m.1; Avukatlık Kanunu, m. 3, 16; Noterlik Kanunu, m. 7.

uzatmaları ilgili mevzuat mucibince gereklidir.²¹ Ancak bu kişilere verilecek ikamet tezkeresi veya bunların yenilenmesi, bunların yapacakları işlerin Türk vatandaşlarına tahsis edildiği gerekçesiyle reddedilemeyecektir.

6. maddenin 3. Fıkrası, 6. Maddenin 1 ve 2. Paragrafındaki hakların sağlanması konusundaki gerekli kuralların (usullerin) ulusal mevzuat tarafından tespit edileceğini belirtmektedir. Bu fıkra hem AB üyesi ülkeler hem de Türkiye için pozitif bir yükümlülük getirmektedir. Ancak, bu konuda Türkiye tarafından yapılan herhangi bir iç hukuk düzenlemesi mevcut değildir.

2.3 AB Vatandaşı Göçmenlerin Aile Fertlerinin Çalışma ve İkamet Hakları

Ortaklık Hukuku belgeleri, Türk yabancılar hukuku düzenlemelerine göre ülkeye giriş yapmış AB vatandaşı işçilere ve onların aile fertlerine belirli sınırlı haklar tanımaktadır. 1/80 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararının 7. Maddesi konuya ilişkin genel normu ortaya koymaktadır (madde metni için yukarı bkz).

1/80 sayılı Kararın 7. Maddesi “bir AB ülkesinde düzenli işgücü piyasasına girmiş bir Türk işçisinin onunla birlikte oturmaya hak kazanmış aile bireylerinin” haklarını düzenlemektedir. 1/80 sayılı Kararın 11. Maddesinin 7. Maddeye yaptığı atıf gereğince, bunu “Türkiye’de düzenli iş piyasasına girmiş bir AB vatandaşı işçinin onunla birlikte oturmaya hak kazanmış aile bireyleri²²” şeklinde yorumlamak mümkün olacaktır.

²¹ Yabancıların İkamet ve Seyahati Hakkında Kanun (YİSHK), m. 3.

²² Türk yabancılar hukuku açısından aile bireyleri kavramına eş ve 18 yaşından küçük çocukların dahil olması kesin olmakla birlikte bunun daha geniş yorumlanması da mümkün gözükmektedir. Türkiye tarafından 3581 sayılı Kanunla 4 Temmuz 1989 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Şartının Ekine göre 19. Maddenin 6. Fıkra hükmünün uygulanması bakımından bir yabancı işçinin aile fertleri en azından bu kişinin karısıyla bakmakla yükümlü olduğu 21 yaşının altındaki çocukları kapsamalıdır. Buna ilişkin olarak ayrıca bkz. 1612/68 sayılı AT Yönetmeliğinin 10. Maddesindeki aile fertleri kapsamını mukayese ediniz. .

Öncelikle belirtmek gerekir ki bir AB vatandaşı işçinin aile fertlerinin 7. Maddede sağlanan kolaylıklardan istifade edebilmesi, o işçinin düzenli iş piyasasına girmiş olma şartına bağlıdır. Bu koşul bahse konu AB vatandaşı işçinin yapmış olduğu çalışmanın yasal olmasını gerektirecektir. Aksi takdirde, Türk yabancılar hukuku tarafından yasal olarak nitelenmeyen kaçak çalışmalar 7. Maddeden kaynaklanan herhangi bir hakkın kazanılmasında dayanak olamayacaktır.²³

Yukarıdaki koşulu yerine getirmiş bulunan AB vatandaşı işçinin aile fertleri, Türk işçilerinin öncelik hakları saklı kalmak kaydıyla ve Türkiye’de en az üç yıldan beri yasal olarak oturmakta olmaları koşuluyla her türlü işe başvurma hakkına sahip olacaklardır (1/80 sayılı Kararın 11. maddesinin yaptığı atıf mucibince m. 7(1)).

AB vatandaşı işçinin aile fertlerinin 7. Maddeden kaynaklanan hakları ikamet süresinin uzamasıyla da artmaktadır. Böylece, bahse konu aile bireyleri en az beş yıldan beri Türkiye’de yasal olarak oturmakta olmaları koşuluyla, kendilerinin seçeceği ücret veya maaşlı her türlü işe serbestçe girme hakkına sahip olacaklardır (m. 7(2)). Buna ilaveten, Türkiye’de bir mesleki eğitimi tamamlamış olan ve anne-babasından birisi en az üç yıldan beri Türkiye’de yasal olarak çalışan AB vatandaşı işçi çocukları, Türkiye’de kalış sürelerine bakılmaksızın her türlü işe başvurabileceklerdir.

7. madde gereğince Türkiye’de kendilerine çalışma hakkı tanınan AB vatandaşı işçinin aile fertleri Türkiye’de yasal olarak çalışmakla birlikte düzenli iş piyasasına girmiş sayılacaklarından dolayı kendileri bağımsız olarak 1/80 sayılı Kararın 6. Maddesinden yararlanabilecek duruma gelebileceklerdir. Netice olarak, eğer 6. Maddedeki çalışma sürelerine ilişkin koşulları yerine getirmiş bulunuyorlar ise artık kendileri bağlı oldukları AB vatandaşı (anne, baba veya eş) bağımsız olarak Türkiye’de çalışma ve buna bağlı ikamet hakkına sahip olacaklardır. İlk aşamada kendisine bağlı olarak Türkiye’ye gelip ikamet ettikleri AB vatandaşı işçi Türkiye’den ayrılmış olsa bile yukarıda bah-

²³ “Çalışmanın yasallığı” (*legality of employment*) kavramı ATAD’ın Türk işçilerinin Ortaklık Hukukundan doğan serbest dolaşım haklarına ilişkin vermiş olduğu kararların köşe taşı oluşturmakta olup Ortaklık Hukuku belgelerindeki haklardan yararlanılabilmesini çalışmanın yasal olması şartına bağlamıştır, bu konuda bkz. ÇİÇEKLİ 1998: 73-77.

sedilen ilgili maddeler gereğince kazandıkları haklar kendileri açısından bağımsız olarak devam edecektir.

3. Sonuç ve Öneriler

Yabancıların çalışma ve ikameti konularını düzenleyen Türk yabancılar mevzuatının oldukça eski tarihli olduğu ve özellikle bu kanunların çıkarıldığı dönemdeki kaygı ve düşünceleri taşıdığı, yeni sosyal, ekonomik, stratejik vb. gelişmeler karşısında makullüğünü yitirdiği ve ihtiyaçlara cevap vermediği ileri sürülebilir. Ayrıca, bu makalenin başından beri vurgulamaya çalıştığımız üzere, Türkiye ile AB arasındaki Ortaklık Hukuku Belgelerinde özellikle işçilerin serbest dolaşımına ilişkin olarak sağlanan hakların Türk yabancılar rejimi açısından hayatiyete geçirilmediği gözükmemektedir.

Bunda, bahse konu belgelerin Türkiye'deki AB vatandaşları için de haklar doğurduğu konusunun ihmal edilmiş olması etkin olmakla birlikte başka unsurlarında rolü dikkate alınmalıdır. Yabancı yatırımcılara ve sermayeye Türkiye'de yapacakları yatırımlar, açacakları işyerleri ve buralarda çalıştıracakları yabancı uyruklu personel konusunda kolaylık sağlayan pek çok mevzuatın bulunması, Ortaklık Hukuku belgelerinin tatbik edilmesi gereğine ilişkin taleplerin dile getirilmesinin önüne bir ölçüde set çekmiştir.

Ayrıca, Türkiye'de bulunan yabancıların bir çok durumda bir Türk vatandaşı ile evli olmaları hasebiyle, Türkiye'de yerleşme ve çalışma haklarını yabancılar hukuku kuralları yerine vatandaşlık hukuku kurallarını takip etmek suretiyle yerine getirmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Yani, en kısa yoldan Türk vatandaşlığını kazanmak suretiyle Türkiye'deki çalışma ve ikamet haklarını sağlam bir temele bağlama yolunu seçmektedirler.

Ancak, bütün bunlara rağmen Türkiye'de uzun yıllar yaşamış olmakla birlikte Türk vatandaşlığına şu veya bu sebeple geçmeyen veya geçmek istemeyen AB vatandaşı yabancılar bulunabilmektedir. Bu durumdaki AB vatandaşları için Ortaklık Hukuku belgelerinin özellikle doğrudan etkiye sahip olan hükümleri tarafından sağlanan hakların tatbik edilmesi gerekmektedir. Konuya ilişkin ayrı bir kanuni düzenleme yapılmasına gerek olmamakla birlikte en azından uygulayıcıla-

ra yol göstermesi açısından bir yönetmelik düzenlenmek suretiyle çalışma ve ikamet konusunda AB vatandaşlarına uygulanacak kural ve prensipler tespit edilebilir.

Bu kural ve prensiplerin tespit ve uygulanmasında ATAD'ın konuya ilişkin dava hukukundan istifade edilebilir. Yabancılar hukukunun şekli kaynakları konusundan bahsederken uluslararası hukuk kaynakları arasında uluslararası yargı organları tarafından verilen mahkeme kararları da zikredilmektedir. Bu açıdan, yabancılar hukuku kurallarının tatbikinde, yargısal içtihatların yardımcı kaynak olarak dikkate alınması gereği ortadadır.

Türkiye'deki AB vatandaşları için de haklar ve kolaylıklar temin eden Ortaklık Hukuku Belgelerinin yorumlanmasında, ATAD'ın Avrupa Birliğindeki Türkler bağlamında yapmış olduğu yorumların, aynen Türk hukukunda da geçerli olacağını söylemek bu konuda çok aşırı gitme olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, ATAD'ın yapmış olduğu yorum ve değerlendirmelerin hiçbir şekilde dikkate alınmaması da savunulacak bir bakış açısı değildir.

Ortaklık Hukuku enstrümanlarının Türk hukukunda doğrudan etkiye sahip olup olmadığı veya diğer bir ifadeyle bunların uygulanabilmesi için iç hukukta yasal düzenlemeye gerek olup olmadığı üzerinde tartışılması gereken bir konudur. Tabiidir ki bir uluslararası hukuk belgesi olarak direk etkiye sahip uluslararası sözleşme hükümleri olabileceği gibi uygulanması için iç hukukta ayrıca işlem yapılmasını gerektiren hükümler de vardır. Bu konuya ilişkin olarak ATAD'nın dava hukukunda doğrudan etki sorunuyla ilgili getirdiği argümanlardan istifade edilebilir.²⁴

Bu makalenin konusunu teşkil eden Ortaklık Hukuku belgeleri sağladığı bir kısım hakları karşılıklı olarak temin etmiş bulunmaktadır. Bir taraftan devlet politikası olarak bu belgelerin sağladığı hakların AB'deki Türkler tarafından kullanılmasını desteklerken, aynı hakların Türkiye'deki AB vatandaşları tarafından kullanılamayacağını ileri sürmek büyük bir tezat teşkil edecektir. AB ile tam üyelik konusundaki ihtilaflardan kaynaklanan duygusallığın, yasal bir çerçevede Türkiye'deki AB vatandaşlarına sağlanan hakların tanınmaması sonucunu doğurmaması gerekir.

²⁴ Bu konuda bkz. KÖKTAŞ (dn. 8), 168-172.